

<http://dx.doi.org/10.16926/zh.2018.17.02>

Jerzy Witold KARYŚ
Wrocław

Synowie Jana III Sobieskiego na Śląsku Habsburgów

Dzieci Jana III Sobieskiego

Zainteresowanie losem potomków Jana III Sobieskiego datuje się od lat sześćdziesiątych XIX wieku, kiedy to w kolegiacie żółkiewskiej odkryto grobowiec Jakuba i Konstantego Sobieskich oraz urnę z sercem Marii Karoliny, córki Jakuba.

Dzieci króla Jana III Sobieskiego otoczone były troskliwą opieką¹. Różniły się fizycznie, a najmniej okazałe wyglądał najstarszy syn Jakub. Również opinie o jego charakterze były w większości niepocholebne². Tymczasem, Sadok Borącz pozytywnie przedstawia jego charakter³. Pozostałe dzieci – Teresa Kunegunda była stanowcza i kokieteryjna, Aleksander Benedykt, mimo dużego podobieństwa do ojca i dziadka, nie interesował się sprawami państwowymi. Podobny charakter i wygląd miał Konstanty Władysław⁴. Królewiczowie kształceni byli w kolegium Nowodworskiego w Krakowie, które wcześniej ukończył ojciec i stryj Marek⁵. Dzieci miały duży szacunek do nauki i kultury, wyniesiony z do-

¹ K. Sarnecki, *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego. Dziariusz i relacje z lat 1691–1696*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1958, passim; K. Krupiński, *Dzieci króla Jana III Sobieskiego*, „Mówią Wieki” 1978, nr 1, s. 29.

² K. Krupiński, op. cit., s. 29–32. Dość popularne są opinie o nadmiernym jego uporze i braku elastyczności, a przecież król Jan III Sobieski na nim opierał chęć stworzenia dynastii; zob. M. de Mongrillion, *Pamiętnik sekretarza ambasady francuskiej w Polsce pod koniec panowania Jana III oraz bezkrólewiu i wolnej elekcji i po jego zgonie (1694–1698)*, Wrocław 1983, s. 76–77, 85.

³ Autor ten mówi o niepospolitej odwadze królewicza i prawdziwej chrześcijańskiej pobożności. Zob. S. Borącz, *Pamiętniki miasta Żółkwi*, Lwów 1852, s. 29.

⁴ O. Forst de Battaglia, *Jan Sobieski król Polski*, Warszawa 1983, passim.

⁵ H. Barycz, *Rzecz o studiach w Krakowie dwóch generacji Sobieskich*, Biblioteka Krakowska, nr 124, Warszawa 1984, s. 181.

mu⁶. Na dworze Sobieskich zdomowała się także kultura popularna: szopki bożonarodzeniowe, śpiewy religijne – chóralne z muzyką, jak i *a capella*, oraz jaśółka. W późniejszych latach dojdzie dodatkowo w zachowaniu pary królewskiej kult zwycięstwa pod Wiedniem – nazywany „syndromem wiedeńskim”⁷.

Od lat osiemdziesiątych XVII wieku rodzina królewska dążyła do utworzenia dynastii. Propozycje przejęcia dla królewicza Jakuba Mołdawii, Prus Książęcych lub też królestwa Węgier storpedowała opozycja wewnętrzna Rzeczypospolitej⁸, wówczas król postawił na sojusznika cesarskiego. Poważną propozycją ze strony cesarstwa, popieranego przez Stolicę Świętą, był mariaż Jakuba z księżniczką neuburską Jadwigą Elżbietą Amalią. Kandydatka była siostrą cesarzowej Eleonory i siostrą Franciszka Ludwika, biskupa wrocławskiego i mistrza zakonu krzyżackiego, którego Jakub poznał podczas bitwy pod Wiedniem. Układ małżeński podpisano w Żółkwi 16 listopada 1690 roku i podjęto decyzję o ulokowaniu kapitału małżeńskiego na terytorium Oławy z przyległościami, które można było wydzielić z księstwa brzesko-legnicko-wołowskiego po śmierci ostatniego Piasta Jerzego Wilhelma IV⁹. W roku 1694 wyszła za mąż za elektora bawarskiego Maksymiliana Emanuela II siostra Jakuba Teresa Kunegunda, a dwór Jakuba w Oławie stał się także oparciem dla królewiczów Władysława i Konstantego¹⁰. Cesarz Leopold pilnie jednak baczył, aby Oława nie stała się przyczynkiem do pojawienia się „syndromu 16 miast spiskich” z roku 1411¹¹. Jakub poddał się w tym czasie elekcji w Polsce, lecz mimo dużych szans, nie uzyskał sukcesu¹². Ostateczne działy majątkowe rodziny w spadku po Janie III miały miejsce w roku 1698¹³.

Jakub Sobieski na Śląsku Habsburgów

Po nieudanej elekcji Jakub Sobieski przeprowadził się do Oławy z prawie całym swoim dworem liczącym bez mała 500 osób¹⁴. Administrację posiadłości

⁶ J. Starzyński, *Dwór artystyczny Jana III*, „Życie Sztuki” 1934, s. 6; W. Roszkowska, *Diariusz życia teatralnego na dworze Jana III*, „Pamiętnik Teatralny” 1969, R. 18, z. 4, passim.

⁷ J. Starzyński, op. cit., s. 6; W. Roszkowska, *Oława królewiczów Sobieskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984, s. 69–77.

⁸ J.A. Gierowski *Kandydatura Sobieskich do tronu polskiego w czasie wielkiej wojny północnej*, „Sobótka”, nr 2, Wrocław 1980, passim.

⁹ M.P. Krzemień, *Książę Jerzy IV Wilhelm i jego Zakon Kawalerów Orderu Złotego Jelenia*, Kraków 2011, passim; J.A. Gierowski i in., *Historia Śląska od końca XVI w. do 1763 r.*, cz. 3, Wrocław – Warszawa 1970, passim.

¹⁰ K. Piwarski, *Królewicz Jakób Sobieski w Oławie*, Kraków 1939, s. 28.

¹¹ Idem, *Pomysł odzyskania Śląska za Jana III*, Katowice 1938, passim.

¹² M. Markiewicz, *Historia Polski*, Kraków 2002; A. Skrzypietz, *Rozkwit i upadek rodu Sobieskich*, Warszawa 2014; S. Orszulik, *Polemika wokół kandydatury Sobieskich do korony w okresie bezkrólewia 1696/1697*, „Sobótka”, R. 35, nr 2, Wrocław 1980.

¹³ Ossolineum, *Działy majątkowe królewiczów Sobieskich z roku 1698*, sygn. 12039/II.

¹⁴ R. Kołodziej, *Uwagi o małżeństwie Jakuba Ludwika Sobieskiego*, [w:] *800 lat historii Oławy*, IPN Wrocław 2010, s. 28.

prowadził baron Sauermann. Po roku 1709 Jakub, wbrew zarządzeniu cesarskiemu, powierzył tę funkcję przybyłym z nim Polakom – braciom Wyhowskim, chciał bowiem mieć większe dochody z księstwa oławskiego wobec ciągłych szczykan, jakie ponosił w tym czasie ze strony króla Augusta II – odebranie ekonomii szawelskiej i starostwa puckiego, a odszkodowania za usługi dla Sasa z roku 1697 nie otrzymał. Podjął wówczas, konieczne już w Oławie, prace budowlane¹⁵. Królewicz przebudował w 1691 roku górną galerię pałacu Luizy. Po roku 1700 rozpoczął przygotowania do wzniesienia budynku pałacowego w stylu francuskiego baroku, stanowiącego estetyczne zamknięcie pierzei wschodniej pałacu¹⁶.

Królewicz prowadził w tym czasie aktywną politykę zewnętrzną, jako że na terenie Rzeczypospolitej działały sprawy ważne. Jakub obawiał się w tym czasie Augusta II, a szczególnie po roku 1702 i po zwycięstwach Karola XII na terenie Rzeczypospolitej. Wobec braku opieki ze strony cesarskiej, w lutym 1704 roku Jakub wraz z bratem Konstantym zostali łatwo porwani przez oddział saski we Wrocławiu. Należy sądzić, że za wiedzą i przyzwoleniem cesarza. Osadzono ich w Pleissenburgu, a później w Königstein¹⁷. Porwanie i nieobecność Jakuba władze cesarskie wykorzystały do kontroli gospodarki na terenie Oławy. Dzielnie wspierał sprawy rodziny królewicz Aleksander, popierający wówczas Karola XII, który z kolei zamierzał wspierać pretensje Jakuba do korony polskiej. W roku 1706 nowy cesarz Józef I zaproponował pisemnie Jakubowi nowy zastaw, tym razem księstwa Piombino lub też Grazu¹⁸. Pertraktacje przeciął Karol XII, który wkroczył do Saksonii i uwolnił braci Sobieskich, a ich prawa zagwarantowano w polubownej konwencji zawartej w Altranstädt 24 września 1706 roku. Korona dla Jakuba była wówczas bardzo bliska, jednak trudne rozmowy ze Stanisławem Leszczyńskim oraz klęska Karola XII pod Połtawą rozwiały wszelkie dalsze nadzieje w tym względzie¹⁹. Jakub powrócił do spraw Oławy. W tym czasie, z inicjatywy Jadwigi Elżbiety, rewaloryzowano kościół cmentarny św. Rocha i ufundowano tam obraz *Zwiastowanie*, w którym malarz wykorzystał fizjo-

¹⁵ W. Roszkowska, *Oława...*, s. 69–70.

¹⁶ Das Piastenschloss zu Ohlau, Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, sygn. 750; K. Piwarski, *Królewicz...*, s. 30; W. Roszkowska, *Oława...*, s. 70–77; J. Karyś, *Ekspertyza budowlana i mykologiczno-budowlana pałacu Sobieskich w Oławie*, PSMB, Wrocław 1996, s. 5; Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Inwentarz księstwa wrocławskiego, lata 1261–1811, sygn. 1/I; Księstwo brzeskie 1510–1890, sygn. 2/I; Archiwum biskupstwa wrocławskiego z lat 1420–1863, sygn. 64/I; Inwentarz magistratu miasta Oławy z lat 1572–1942, sygn. 466/I.

¹⁷ J.L. Sobieski, *Listy do Karola Stanisława Radziwiłła*, Ossolineum, sygn. 1622/II; Z.A. Hencel, *Listy Sobieskich*, Kraków 1860; K. Jarochoński, *Porwanie Jakuba i Konstantego Sobieskich przez Augusta II. Opowiadania i studia historyczne*, Poznań 1869, s. 24; K. Piwarski, *Królewicz...*, s. 32.

¹⁸ W. Roszkowska, *Oława...*, s. 79.

¹⁹ M. de Mongrillon, *Pamiętnik...*; passim; K. Jarochoński, *Porwanie Jakuba...*, s. 25–27; J.A. Gierowski, *Kandydatura...*; passim; *Dolny Śląsk*, red. W. Wrzeński, Wrocław 2006.

nomię pań Sobieskich. Stanowił on podziękowanie Bogu za wyzwolenie Jakuba i Konstantego Sobieskich z niewoli saskiej²⁰.

Święta religijne były znaczącym elementem życia miasta, na który szczególną uwagę zwracał Jakub Sobieski. Hojnie obdarowywał kościół zamkowy, jak i kościół farny²¹. Królewicz Jakub osobiście angażował się oprawę muzyczną i widowiskową świąt Bożego Narodzenia i świąt wielkanocnych. Był właściwie animatorem szopki betlejemskiej i jasełek zarówno w farze oławskiej, jak i w Brzegu. Tam też organizował je początkowo w mennicy, w kościele zamkowym²², a później w nowym barokowym kościele jezuickim, stojącym obok²³. Dużym powodzeniem cieszyły się wówczas tradycyjne już pielgrzymki do św. Jadwigi w Trzebnicy, zapoczątkowane w 1651 roku²⁴. Istniała także tradycja procesji związanej ze świętem Bożego Ciała²⁵. W kościołach miasta odbywały się ponadto nabożeństwa związane ze świętami państwowymi – takimi jak koronacja władców lub ich zgon. Cesarstwo w obliczu zagrożenia tureckiego prosiło Kościół o wsparcie modlitewne i o wsparcie materialne – „Turckenglocke”. Nabożeństwo miało specjalny charakter i program, opracowany przez kurię biskupią²⁶. Dobrze działały w tym czasie okoliczne drukarnie w Brzegu i w Oleśnicy, drukujące także w języku polskim modlitewniki i kancjonały²⁷.

Królewicz Jakub dla swoich potrzeb łowieckich, ale także w części dla ludności zarówno miejskiej, jak i wiejskiej, założył po drugiej stronie Odry zwierzyniec²⁸. W Oławie przybyło nieco rzemieślników w zawodach potrzebnych na

²⁰ K. Chlebowski, Listy do Jakuba Ludwika Sobieskiego, Ossolineum, sygn. 5797/III; W. Roszkowska, *Oława...*, s. 72; A. Skrzypietz, *Oława w życiu królewicza Jakuba Ludwika Sobieskiego*, [w:] *800 lat historii Oławy*, IPN Wrocław 2010, passim. Zob. J. Karyś, *Sobiescy na Śląsku i ich wpływ na kulturę śląską*, Kraków 2014 (dokumentacja fotograficzna). Obecnie jest to kościół parafii greckokatolickiej, a obraz znajduje się we wnętrzu.

²¹ Liczne są darowizny finansowe, ale i lichtarze, kielichy, ornaty i kapy oraz ozdoby zgromadzone obecnie w muzeum miejskim Oławy, mieszczącym się w ratuszu. Zob. J. Karyś, *Sobiescy...* (dokumentacja fotograficzna).

²² Obecnie p.w. św. Jadwigi.

²³ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Księstwo brzeskie 1510–1890, nr 2/I; R.J. Schönwalder, *Geschichte der Stadt und des Fürstenthums Brieg*, Brieg 1850, s. 44; K. Piwarski, *Królewicz...*, s. 38.

²⁴ Tradycja ta utrzymała się i jest aktualna do tej pory.

²⁵ Muzeum Państwowe we Wrocławiu: Acta des Magistrats zu Ohlau betreffend Polnische Kirchen Raytung bey der Stadt Ohlau, 1714, sygn. 2846; Acta des Magistrats zu Ohlau betreffend Act Camera von der Restauration der Ohlauschen Kathol. Schloss Kapelle, 1727, sygn. 2857; Polnische Kirchen Raytung bey der Stadt Ohlau, 1707, sygn. 2933.

²⁶ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Modły o oddalenie niebezpieczeństwa tureckiego, sygn. 384; J. Mandziuk, *Historia kościoła katolickiego na Śląsku*, Wrocław 1964.

²⁷ *Druki brzeskie w języku polskim. XVII – I. poł. XX w.*, Muzeum Piastów Śląskich, Brzeg 2012. Podstawy miejscowej gwary zawarł w swoim *Słowniczku gwary* Baltazar Działas na początku XX wieku.

²⁸ Rejon do tej pory nosi nazwę „Zwierzyniec”. Fakt ten spowodował, że obecnie w pobliżu Oławy znajdują się liczne rezerваты przyrody: zwierzyniecki, ryczyński i kanigórski.

dworze, i tak: sukienników o około 300%, szewców o 30% oraz złotników – z jednego do szesnastu procent.

Życie kulturalne na zamku oławskim

Przedstawiciele dworu licznie wchodzili w kontakty z miejscową ludnością i w związku z tym zawiązano wiele koligacji rodzinnych. Liczba dworzan stanowiła w szczytowym okresie około 20% mieszkańców Oławy. Liczny i wieloraki narodowo zespół był rozwiązaniem typowym dla wielonarodowej Rzeczypospolitej i stanowił wyróżnik polskiego dworu, który liczył tradycyjnie tylko na siebie, nie spodziewając się obcej obsługi. Był to typ dworu paternalistycznego (rodzicielskiego). Marszałkowali kolejno: Kazimierz Chlebowski – do 1717 roku, Gabriel Wyhowski – do 1720 roku, Stefan Wyhowski – do 1726 roku, a w latach trzydziestych Franciszek Wierusz Kowalski²⁹. Funkcje kierownicze sprawowali dworzanie szczególnie obdarzeni zaufaniem królewicza. Należeli do nich między innymi: Jerzy Mocki von Hintzenfeld – o niezwykle kulturze poliglota, Antoni Władysław Urbański – kancelista kancelarii polskiej, poeta łaciński Jan Wojciech – znany autor panegirysta, piszący także o bitwie wiedeńskiej w utworze *Bellaria Martis Sarmatici*. Należy dodać także Francuzów, takich jak d'Autun de Villars i Michel de Chateaudoux³⁰.

Tak bogaty dwór zapewniał odpowiednią podaż w zakresie kultury, która miała szansę wychodzić na zewnątrz, i nie tylko kultura wysoka, ale przede wszystkim kultura popularna, stosunkowo bliska mentalnie i językowo ludności miejscowej³¹. Mieszkańcy Oławy nie składali Sobieskim przysięgi na wierność, brali jednak udział masowo w uroczystościach zamkowych, takich jak: przejazdy dworu i oddziałów wojskowych, przejazdy emisariuszy, posłów i szlachty polskiej, ale i śląskiej, obserwowali także ćwiczenia wojskowe. Częste festyny i bale ściągały licznych przybyszów. W czasie karnawału na zamku oławskim spotykano gości nawet z Baden-Baden, Insbrucku i licznie z terenu Rzeczypospolitej, nie mówiąc o szlachcie śląskiej, wśród której sporo było szlachty małopolskiej, oświęcimskiej i zatorskiej, na stałe osiedlonej w Rzeszy podczas „potopu”³². Okres ten był rzeczywiście „złotym półwieczem” Oławy³³.

²⁹ W. Roszkowska, *Oława...*, s. 55–95.

³⁰ Ibidem, s. 92, 127; M. Ujma, *Pomiędzy zastawem oławskim a dziedzictwem żółkiewskim. Kontakty polsko-śląskie za rządów pana Oławy, królewicza Jakuba Ludwika Sobieskiego*, [w:] *800 lat historii Oławy*, Wrocław 2010, passim.

³¹ K. Matwijowski, *Ludzie Oławy. Studia, szkice i materiały*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Historia, XCI, Wrocław 1992, passim; *Studia z przeszłości Oławy*, red. K. Matwijowski, Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, Prace Historyczne, XI.

³² M. Ujma, op. cit., s. 69–72.

³³ W. Roszkowska, *Oława...*, s. 98.

Niewątpliwie największą ozdobą działalności królewiczów był mecenat nad dokonaniem malarskimi Jerzego Eleutera Siemiginowskiego. Liczne są portrety królewiczów, pochodzące z przełomu XVII i XVIII wieku, związane z tym malarzem oraz rysunki i szkice zawarte w pismach ulotnych i broszurach niezbędnych w czasie kampanii elekcyjnej królewicza Jakuba.

Muzyka i teatr były zawsze żywe w Oławie, a podczas niewoli Jakuba i Konstantego spektakle prowadzone były przez Aleksandra, który dla opieki nad dworem powrócił z Rzymu do Oławy i Wrocławia³⁴. We Wrocławiu, wspólnie z biskupem Franciszkiem Ludwikiem Neuburgiem, wypromował w tym czasie lutnistę Sylwia Leopolda Weissa, którego w 1708 roku wziął do Rzymu. Weiss był także na dworze w Oławie w okresie rezydencji Aleksandra i być może grał w jego kapeli dworskiej. Po śmierci Aleksandra, Weiss wrócił do Wrocławia i był ozdobą dworów – cesarskiego, jak i królewskiego Augusta II, a konkurentem muzycznym Georga Friedricha Haendla i Johanna Sebastian Bacha³⁵. Kapele dworskie to ulubione rozwiązanie kulturalne Sobieskich, których obecność często notowano podczas ważnych spotkań i wizyt, a często przygrywały one po prostu do stoły biesiadnego. W muzyce popularnej gustował Jakub Sobieski, dlatego sprowadził za wzorem ojca muzyków z Jaworowa i Żółkwi – Niecaja i Wysołowskiego. Znany jest koncert Natanka – *De Vanitale mundi*, który powstał później, już na dworze Konstantego we Wrocławiu, ale przed 1717 rokiem Natanek był w Oławie, grając także muzykę żydowską, w zależności od potrzeb dworu. Bardzo liczne były występy zespołów prezentujących muzykę popularną polską, ruską, a nawet ormiańską. Popularnie grano też w szachy, karty i bassetę (bassade)³⁶. Z notatek Marii Wesslówny z roku 1708, żony Konstantego, wyczytać można, że w Oławie czytano i wystawiano dramaty Corneille’a i Racine’a³⁷. Biblioteka w zamku oławskim była znaczącym miejscem dla dworzan, część jej pochodziła z ogromnych zbiorów Jana III Sobieskiego i ostatniej Piastówny – Karoliny von Holstein.

Środowisko mieszczańskie Oławy wchodziło w rozmaite kontakty ze środowiskiem dworskim, co umożliwiało transmisję wzorców godnych uwagi dla mieszczan. Wyróżnieniem dla nich było zaproszenie na bale karnawałowe.

Znany jest mecenat Jakuba Sobieskiego sprawowany nad synem dozorca zamkowego Wilhelmem Szafarczykiem, którego zdolności spowodowały, że Jakub wysłał go na studia do Collegium Germanicum w Rzymie. Wilhelm ukończył studia i został kanonikiem nyskim za wsparciem bpa Franciszka Ludwika Neuburga³⁸.

³⁴ Z. Libiszowska, *Ród Sobieskich w Europie po śmierci Jana III*, „Sobótka” 1980, nr 2.

³⁵ W. Roszkowska, *Oława...*, s. 91.

³⁶ K. Sarnecki, op. cit., s. 23–56, 156; W. Roszkowska, *Diariusz...*, passim.

³⁷ S. Grzegorzewska, *Pamiętnik o Marii Wesslównie królewiczowej Konstantynowej Sobieskiej*, [b.m.w.], 1886.

³⁸ W. Roszkowska, *Oława...*, s. 90–93.

Dworzanie licznie pełnili funkcje ojców i mam chrzestnych, dlatego w rejestrach kościelnych pochodzących z tego okresu dużo jest imion typowo słowiańskich. Dnia 19 lipca 1719 roku również królewicz Konstanty był ojcem chrzestnym małej Turczynki, co zaznaczono w *Liber Baptistorium Ecclesiae Ohlaviensis*³⁹. Kościół farny do 1707 roku, a później kościół zamkowy do roku 1740, udzielały licznych chrztów, w ilości od 50 do 80 rocznie. W wielu przypadkach dotyczyło to dzieci dworzan (25% w latach 1708–1719 i 10% w latach 1728–1734). Wcześniej, do roku 1691, ilość chrztów nie przekraczała 28 na rok⁴⁰.

Wobec zwiększającej się liczby mieszkańców Oławy, Jakub Sobieski wyasygnował w roku 1710 znaczną sumę na budowę nowej katolickiej świątyni (20 tysięcy florenów reńskich), co spotkało się z dużą wdzięcznością władz miasta. Relacje z miastem i okolicznymi miejscowościami były w tym okresie dobre, a wiemy, że mieszkańcy, nie składając hołdu lennego – co było ewenementem – stworzyli z inspiracji Jakuba burgamt⁴¹ zamkowy. Układ ten pozwalał na dużą swobodę działania Jakubowi względem komory śląskiej, ale także i względem cesarza i był przez to kością niezgody z władzami cesarskimi⁴². Ogólnie dostępne były parady straży zamkowej i zawody strzeleckie oraz uroczyste wjazdy posłów i gości królewicza, niekiedy uświetnione wystrzałami armatnimi⁴³. Uroczystościami gromadzącymi tłumy były pogrzeby rodzinne Sobieskich. Jadwiga Elżbieta zmarła w roku 1722, a rok później jej córka Maria Kazimiera, zwłoki transportowano Odrą do Wrocławia na Ostrów Tumski, gdzie w kaplicy⁴⁴ katedry zostały złożone do grobowca. Nabożeństwa żałobne w Oławie odbywały się przez 6 tygodni, a wygłoszone kazania wydano drukiem⁴⁵.

Działalność kulturalna Aleksandra i Konstantego

Kultura muzyczna we Wrocławiu zawdzięcza obydwu królewiczom wiele, do przełomu wieków znane były bowiem jedynie występy muzyków niemieckich organizowane przez bpa Franciszka Ludwika Neuburga⁴⁶.

Aleksander przyjechał na dłuższy czas w końcu roku 1701. Przejął opiekę nad dworami Jakuba i Konstantego po ich uwięzieniu w 1704 roku i był bardzo częstym gościem w Oławie w latach 1708–1709. Oprócz aranżacji utworów sce-

³⁹ Liber Baptistorium Ecclesiae Ohlaviensis, Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. 499 a-c.

⁴⁰ K. Matwijowski, *Ludzie Oławy...*, passim.

⁴¹ Urząd miejski.

⁴² W. Roszkowska, *Oława...*, s. 94–97.

⁴³ *Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska*, red. Z. Kłodnicki, Wrocław 1996, s. 20.

⁴⁴ Nazywanej obecnie kaplicą Sobieskich.

⁴⁵ *Historia Śląska*, red. W. Czapliński, Wrocław 2002, passim.

⁴⁶ W. Roszkowska, *Konstanty Sobieski królewicz polski, Studia z dziejów epoki Jana III Sobieskiego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 726, Historia, XLVII, Wrocław 1984.

nicznych opiekował się muzykami kapeli dworskiej w Oławie oraz czynił mecenat nad uzdolnionymi muzykami wrocławskimi. Muzycy związani z dworem oławskim to – oprócz Leopolda Weissa – Jan Ferdynand Karstler, Jerzy Czernohorski, Johann Feder oraz nieznany z imienia Lorentz. Większość z nich Aleksander zabrał po roku 1710 do Rzymu. Dużą popularność zdobyła opera przygotowana przez Aleksandra w 1711 roku. Nosiła tytuł *Tolomeo et Alessandro (Ptolemeusz i Aleksander)*. Treść opery dotyczyła powrotu Sobieskich do Oławy po ich porwaniu we Wrocławiu. Aleksander zmarł w bardzo młodym wieku, w roku 1714⁴⁷.

Królewicz Konstanty był melomanem, kolekcjonerem, mecenasem sztuki i kontynuatorem działań ojca w aspekcie kształcenia adeptów malarstwa i rzeźby. Był człowiekiem lubianym we Wrocławiu i szanowanym, a po porwaniu, jakiego doznał w 1704 roku, nazywano go „walecznym księciem”. We Wrocławiu mieszkał w pobliżu kościoła św. Wojciecha i klasztoru Dominikanów, zakonu, który darzył, podobnie jak jego ojciec, dużym szacunkiem⁴⁸. Od niego bierze się polskie sztycharstwo we Wrocławiu⁴⁹. Dzięki uprzejmości, a może i poparciu bpa Franciszka Ludwika Neuburga, na Ostrowiu Tumskim działał na początku XVIII wieku warsztat Bartłomieja Strachowskiego. W centrum Wrocławia prowadził swój warsztat Jerzy Lewicki ze Lwowa. Z usług znanego w tym czasie Jana Tscherninga z Brzegu korzystał Konstanty przez wiele lat, odwiedzając z Jakubem kamerę brzeską w sprawach gospodarczych, przyjaciół oraz zadowolonych tam od 1681 roku jezuitów. Jan Tscherning wykonywał sztychy również dla dworu Jakuba Sobieskiego, między innymi dla Gabriela i Aleksandra Wyhowskich. Nad sztycharzami sprowadzonymi z Rzeczypospolitej Konstanty sprawował mecenat, pozwalający doskonalić ich umiejętności. W jego kolekcji są liczne konterfekty rodzinne (głównie bratanic Konstantego) oraz portrety królewskie – króla francuskiego i hiszpańskiego.

We Wrocławiu malarstwo doskonalił malarz Bazyli Petranowicz specjalizujący się głównie w malarstwie cerkiewnym, ale również w aranżacji i dekoracji wnętrz, dekoracji mebli oraz kopiowaniu obrazów malarstwa zachodnioeuropejskiego. Inni malarze pracujący dla Konstantego to Jerzy Andruszewski i Stanisław Otosielski. Dużym zainteresowaniem Konstantego cieszyły się ogrody, zarówno stylowe niemieckie, jak i francuskie oraz wczesnoangielskie. Przygodo-

⁴⁷ A. Skrzypietz, *Rozkwit i upadek rodu Sobieskich*, Warszawa 2014; M. Loret, *Życie polskie w Rzymie w XVIII wieku*, [b.m.r.w.], s. 217–218; W. Roszkowska, *Oława...*, s. 147–160. W ostatnich latach podejmowano próby wystawienia oper napisanych przez Aleksandra Sobieskiego. Por. W. Dzieduszycki, *Listy o muzyce*, „Odra”, nr 6, Wrocław 1977.

⁴⁸ M. Ujma, op. cit., passim. Dom, w którym rezydował, stał w miejscu, gdzie obecnie stoi – na tych samych fundamentach – eklektyczny budynek z XIX wieku.

⁴⁹ Królewicz Konstanty już jako dwunastolatek próbował swoich sił w malarstwie pastelowym, w zbiorze biblioteki Jana III znajduje się obrazek w czarnych ramach, za szkłem, na pergaminie ... z liter S [św.] *Antoni wyrażony*, jako owoc własnej pracy dla ojca. Bibliotekę tę poprzez własne zabiegi zachował Konstanty dla potomności, mimo że nie traktował książek jak typowy bibliofil. Zob. K. Sarnecki, *Pamiętniki...*, s. 50–59; W. Roszkowska, *Konstanty...*

wywał obrazy ogrodów w Żółkwi z pomocą Bazylego Petranowicza. Przykładem dla niego były ogrody hr. Maltzanów, bpa Franciszka Ludwika – mały we Wrocławiu oraz duży, o wyszukanej roślinności, w Nysie. Do bezpośredniej realizacji ogrodów przygotował we Wrocławiu Wawrzyńca Otosielskiego, nad którym spełniał mecenat, ucząc go sztuki ogrodowej i botaniki⁵⁰. W drugą stronę wysłał z Wrocławia do Lwowa na naukę snycerstwa niejakiego Pieniążka⁵¹.

Wielkimi przedsięwzięciami Konstantego były obiekty o charakterze pomnikowym. Takim obiektem była kaplica bł. Czesława przy kościele i klasztorze dominikańskim św. Wojciecha we Wrocławiu⁵². Projekt kaplicy opracował Benedykt Miller, na kwadracie, o zaokrąglonych narożach, z kopułą o wysokim tamburze⁵³. Do wykonania ekspozycji malarskiej Konstanty wybrał uznanego malarza flamandzkiego Jana de Beckera, który namalował dwa obrazy o tematyce religijnej. Pierwszy z nich *Nawrócenie księcia tatarskiego*, a drugi *Czesław jako cudotwórca*. Ten drugi obraz jest sygnowany herbem Konstantego⁵⁴. Innym przykładem hojności Konstantego było darowanie kościołowi NMP na Piasku we Wrocławiu relikwiarza z Drzewem Krzyża Świętego i aranżacja kaplicy pod tym wezwaniem⁵⁵.

Osobny rozdział stanowi kapela na dworze Konstantego we Wrocławiu, grupująca muzyków francuskich, polskich i niemieckich. W historiografii przewijają się najczęściej nazwiska francuskie. Wyróżniającym się był nieznany z imienia Allais, twórca wielu pieśni pisanych z okazji dużych wydarzeń rodzinnych Sobieskich. Przykładem może być serenada napisana w 1723 roku w związku z zamążpójściem Marii Karoliny, córki królewicza Jakuba. Podobnie jak królewicz Jakub, Konstanty opiekował się artystami ludowymi z kapeli oławskiej podczas nieobecności Jakuba w Oławie w latach 1719, 1720–1722. Wielu kształcił we Wrocławiu, także z przeznaczeniem dla Żółkwi⁵⁶.

Barokowa muzyka włoska i francuska z trudnościami przebijiała się na Śląsku. Jej sukces należy przypisać dworowi zarówno Konstantego, jak i Jakuba

⁵⁰ W. Roszkowska, *Oława...*, s. 147–160.

⁵¹ Eadem, *Z tradycji Sobieskich na Śląsku. Opera włoska we Wrocławiu (1725–1734)*, „Studia Śląskie”, t. 10, Opole 1966; eadem, *Konstanty...*

⁵² Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Kronika zakonu dominikanów, sygn. 64, passim; W. Roszkowska, *Oława...*, s. 153–155.

⁵³ J. Karyś, *Ekspertyza w zakresie fizyki budowli, dotycząca trwałości kaplicy bł. Czesława Odrowąża w kościele św. Wojciecha we Wrocławiu*, PSMB, Wrocław 2010, passim.

⁵⁴ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Kronika zakonu dominikanów..., s. 156; J. Karyś, *Ekspertyza w zakresie...*, passim; Z. Matkowski, C. Magott, *Ocena stanu zawilgocenia przegród budowlanych w kaplicy bł. Czesława Odrowąża*, PSMB, Wrocław 2012.

⁵⁵ Archiwum biskupstwa wrocławskiego z lat 1420–1863, Zespół biskupstwo wrocławskie, Korespondencja biskupa Franciszka Ludwika z lat 1683–1732, sygn. 77; Archiwum biskupstwa wrocławskiego, sygn. 64/I, passim.

⁵⁶ T. Trajdos, *Fundacje kościelne Sobieskich*, „Mówią Wieki” 1984, nr 4; idem, *Żółkiew – ulubiona rezydencja Sobieskich*, „Mówią Wieki” 1980, nr 2; M. Ujma, op. cit., s. 69–70.

Sobieskich i wsparciu mecenasa sztuki bpa Franciszka Ludwika Neuburga, który inspirował tę muzykę w kościołach związanych z zakonami kapucynów i bernardyńców. Tym bardziej, że organistą w tych kościołach był znany Włoch Orazio Gasparini⁵⁷. Początki miały charakter występów amatorskich. Dyrygował Antoni Krzysztof von Proskau. Efektem rozwoju kultury muzycznej było powołanie w roku 1720 we Wrocławiu kolegium muzycznego (*Collegium Musicum*), którego pierwszym rektorem został Anton Albert Koch⁵⁸. W roku 1725 z inicjatywy Sobieskich i bpa Franciszka Ludwika powstał we Wrocławiu teatr operowy. Wcześniej zespół ten, pod kierownictwem Antonio Marii Peruzziego, z primadonną europejskiej sławy Anną Marią Giusti występował w Baden-Baden, Karlsbadzie i Pradze. Anna Maria Giusti nosiła już tytuł „śpiewaczki królowej Polski”, jako że regularnie występowała w pałacu Marii Kazimiery Sobieskiej w Rzymie⁵⁹. Ze strony muzycznej przedsięwzięciu patronował Antonio Vivaldi oraz dyrygent i jednocześnie kompozytor Daniel Gottlieb Treu. Bezpośrednio zespół prowadził Antonio Bioni. Dla zwiększenia popularności przedsięwzięcia, przed pierwszym występem zaaranżowano pochod artystów, z gondolą wenecką i primadonną przepasaną szarfą z napisem „wirtuoza księcia Konstantego”, co jednak wymagało później utrzymania artystki. Pierwszy występ miał miejsce w drugi dzień Zielonych Świąt. Drugi występ w lipcu 1725 roku poświęcono Konstantemu Sobieskiemu. Opera nosiła tytuł *La Constanza combattuta in Amore*, a muzykę do niej opracował G. Porta, libretto napisał F. Silvani. Pierwszą operą była *Orlando furioso* Antonio Boniego i ten sam utwór zakończył występy opery we Wrocławiu. Do tej pory zachowały się także arie Antonia Vivaldiego z lat 1727 i 1728⁶⁰. Operę poświęcono również biskupowi wrocławskiemu Franciszkowi Ludwikowi Neuburgowi⁶¹.

Zespół ten występował we Wrocławiu do 1734 roku, a więc do czasu wyjazdu z Oławy Jakuba Sobieskiego i wielkiej powodzi na terenie Śląska, z ogromnym głodem i pojawieniem się przypadków kanibalizmu⁶².

Wspólne przedsięwzięcia Sobieskich na Śląsku

Umiejętności finansowe Sobieskich były chyba najsłabszą ich stroną. Tak było ze zobowiązaniami Sapienhów z 1691 roku, Augusta II – związanymi z po-

⁵⁷ Korespondencja biskupa Franciszka Ludwika z lat 1683–1732..., k. 56.

⁵⁸ W. Roszkowska, *Z tradycji...*, passim; W. Węgrzyn-Klisowska, *Barokowy teatr operowy we Wrocławiu. 1725–1734*, Wrocław 2006, s. 50–89.

⁵⁹ K. Matwijowski, *Uroczystości, obchody i widowiska w barokowym Wrocławiu*, Wrocław 1969; W. Roszkowska, *Z tradycji...*; eadem, *Oława...*; eadem, *Konstanty...*, passim.

⁶⁰ W. Węgrzyn-Klisowska, op. cit., s. 60–89; M. Komorowska, *Opera w dawnym Wrocławiu*, „Ruch Muzyczny” 2009, nr 12–14.

⁶¹ Uniwersytet Wrocławski, Gabinet Śląsko-Lużycki, sygn. Wratislaviana 84835. Znajduje się tam eksponat – afisz tej opery.

⁶² T. Kulak, *Wrocław*, Wrocław 1997, s. 141.

parciem go podczas elekcji, lokatą na Oławie, udziałem w kompanii Missisipi Johna Lawa, udziałem w przedsięwzięciach gospodarczych we Francji do 1720 roku⁶³. Do działalności Sobieskich należy także dodać te wszystkie dzieła bpa Franciszka Ludwika Neuburga, które wykraczały poza zakres jego obowiązków wynikających z pełnionej funkcji kościelnej, a były one imponujące. W roku 1695 wspólna inicjatywa biskupa i Sobieskich pozwoliła na ochrzzczenie w kościele św. Mikołaja w Nysie dwóch Turków. W 1699 roku na Ostrowiu Tumskim we Wrocławiu biskup założył drukarnię – jako książęco-biskupią drukarnię nadworną. Drukowano w niej pisma urzędowe, ale także kancjonały katolickie i, być może, bardzo znane na Śląsku *Mleko duchowne...* z 1729 roku. Inne wydawnictwa katolickie w tym okresie drukowano w Brzegu – kazania Samuela Dambrowskiego i biblię Jakuba Wujka w 1708 roku oraz liczne kancjonały katolickie i polskie protestanckie (w tym znane kancjonały „5 autorów”)⁶⁴. Biskup dzierżył także dobra namysłowskie⁶⁵.

Jakub Sobieski w dowód wdzięczności dla katedry wrocławskiej przekazał cztery statuy z kości słoniowej, rzeźbione przez największą sławę tego okresu Giacoma Lorenza Berniniego, twórcy między innymi kolumnady na placu św. Piotra⁶⁶. Był to z pewnością podarunek artysty dla Jana III Sobieskiego.

Lata 1719–1721 to czas wygnania Jakuba. W końcu roku 1721 cesarz zezwolił mu na powrót z Częstochowy. Sobiescy wraz z biskupem Ludwikiem sponsorowali wówczas i inne prace. Jan Jerzy Urbański wzniósł figurę św. Jana Nepomucena przed kościołem św. Macieja we Wrocławiu, był także zatrudniany w kaplicy bł. Czesława. Przed śmiercią biskup wrocławski większość drobnych precjozów, stanowiących jego pasję kolekcjonerską, przekazał Jakubowi Sobieskiemu. Były to: tace, kandelabry, kielichy, obrusy o dużej wartości artystycznej, sztuce, obrazy⁶⁷. Kolekcjonerstwo Jakuba było nieco zbliżone do kolekcjonerstwa bpa Franciszka Ludwika Neuburga, w swojej kolekcji Jakub posiadał bowiem fajki z diamentem, kubki z agatu, rękojeść czary z jaspisu, tabakiery z kości słoniowej, złotem tkane kobierce. Wspólne działania biskupa, Konstantego i Jakuba obejmowały w latach dwudziestych XVIII wieku we Wrocławiu „Dni książęce”, podczas których występowały kapele: książęca, biskupia, kapele kościelne⁶⁸.

⁶³ W. Rusiński, *Zarys historii gospodarczej powszechnej. Czasy nowożytne i najnowsze (1500–1949)*, Warszawa 1986, s. 127, 133; A. Skrzypietz, *Królewscy synowie – Jakub, Aleksander i Konstanty Sobiescy*, Katowice 2011, s. 549, 555. Działalność gospodarcza i finansowa rodziny wciąż czeka na rzetelne opracowanie. Być może pomocne będzie dotarcie do archiwum Sobieskich, którego główne partie znajdują się na Białorusi, w Mińsku. Zob. *Gdzie jest archiwum Sobieskich*, „Polityka” 1983.

⁶⁴ J. Mandziuk, *Historia...*, passim.

⁶⁵ A. Skrzypietz, *Królewscy synowie...*, s. 548.

⁶⁶ J. Mandziuk, op. cit., passim.

⁶⁷ K. Piwarski, *Królewicz...*, s. 23–34.

⁶⁸ Muzeum Państwowe we Wrocławiu, Inwentarz księstwa wrocławskiego, lata 1261–1811, sygn. 1/I; H. Dziurla, *Aula Leopoldina Universitatis Wratislaviensis*, Wrocław 1993; T. Kulak, op. cit., s. 199; W. Węgrzyn-Klisowska, op. cit., s. 55–56.

We wrocławskiej katedrze znajduje się obecnie *Ikona Sobieskich* – obraz Matki Boskiej Bolesnej z 1713 roku, który wcześniej był w rękach rodziny Althannów z Międzyzlesia⁶⁹. Na odwrocie zawiera on dedykację papieża Klemensa XI dla Aleksandra. Natomiast w 1724 roku, za przyczyną Marii Klementyny, nastąpiła koronacja obrazu Matki Boskiej z Podkamienia⁷⁰. Marii Klementynie przypisuje się pewne działanie na polu kultury, które objawiła w wierszach pt. *Wiersze królewiczowej Jej Mci Klementyny Sobieskiej, która przeciw zakazowi cesarza Karola VI pojechała do oblubieńca swego, Pretendenta angielskiego*, w których przedstawia bunt zakochanej i ambitnej osoby⁷¹.

Skutki pobytu Sobieskich na Śląsku habsburskim

Oława straciła w roku 1734 życzliwego mieszkańcom człowieka, który wielokrotnie świadomie tracił lub podwójnie płacił za usługi⁷². Hojnie subwencjonował kościół farny w Oławie, czynił także podarki dla kościoła zamkowego, o dużej wartości finansowej i artystycznej⁷³. W mieście rozkwitło w tym czasie wiele dziedzin gospodarczych. Niebagatelną rolę miało świadome lub nieświadome kultywowanie polszczyzny i wspieranie moralne i praktyczne kultury śląskiej, tej popularnej, ale i tej wysokiej – nawiązującej do ówczesnej kultury europejskiej. W chwili przyjazdu królewicza do Oławy ludność wiejska była słowiańska, ta grupa etniczna w samym mieście stanowiła około 56% ogółu mieszkańców⁷⁴, można więc sądzić, że po prawie półwiecznym pobycie Sobieskich w Oławie udział tej ludności w całej populacji miasta przekroczył zdecydowanie 60%⁷⁵.

Kultura zamku oławskiego stanowiła pewien wzorzec, a także co najmniej mezocentrum artystyczne dla śląskiej szlachty i magnaterii. Na dworze wystawiane były sztuki francuskie, niemieckie i włoskie, a ponadto występowali artyści opery włoskiej, wspieranej przez królewicza Konstantego z Wrocławia, który również w szczególny sposób opiekował się dworem oławskim w czasie kilku-

⁶⁹ W. Chądzyński, *Tajemnice wrocławskiej katedry*, Wrocław 2013, s. 36.

⁷⁰ Obecnie znajduje się on we Wrocławiu, w kościele Dominikanów p.w. św. Wojciecha.

⁷¹ Ossolineum, Wiersze królewiczowej Jmci Klementyny Sobieskiej, sygn. 249/II, k. 59.

⁷² Jakub był przychylny transportowi wołów z Rusi do Niemiec. Trasa transportowa wiodła blisko Oławy. Zob. M.P. Krzemień, *Księżę Jerzy IV...*, s. 12.

⁷³ Archiwum Państwowe we Wrocławiu: Testament des Prinzen Jacub Ludwig v. Polen, 1695, 1696, 1703 i 1730, Ossolineum, sygn. 2714; Plenipotencja królewicza Jakuba spowiednikowi swemu Kietten Brygillanowi, Ossolineum, sygn. 271/II.

⁷⁴ J.A. Gierowski i inni, *Historia Śląska...*, s. 477.

⁷⁵ Wielu autochtonów mieszka w okolicach Oławy zwartą masą do tej pory, wielu z nich walczyło w powstaniach śląskich i w bitwie pod Górą św. Anny. Por. *800 lat historii Oławy*, red. T. Gałwiazek, Wrocław 2010; T. Gałwiazek, Z. Jakubowicz, *Nad Odrą i Oławą*, Wrocław 2012; *Ziemia Oławska, od średniowiecza do współczesności*, red. T. Gałwiazek, Toruń 2013, passim.

letniego wygnania Jakuba ze Śląska. Podobne starania czynił Aleksander w latach 1704–1707. W tym ostatnim przypadku punkt ciężkości działań kulturalnych skupiał się raczej na muzyce kameralnej w wykonaniu wielu wirtuozów śląskich i na występach teatru amatorskiego. Należy także docenić działalność wybitnego kulturoznawcy bpa Franciszka Ludwika Neuburga, który testamentem w roku 1732 przekazał kilkaset woluminów ze swojej prywatnej biblioteki do biblioteki katedralnej we Wrocławiu. Pozostały na Śląsku pomniki kultury materialnej: część zamku oławskiego, kaplice Sobieskich w katedrze i bł. Czesława w dominikańskim kościele św. Wojciecha, pomniki wotywnie, malarstwo, liczne precjoza, a także wspomnienia wśród ludności śląskiej. Po wyjeździe ze Śląska rodziny Sobieskich nastąpiła pustka, którą nie mógł wypełnić nikt tej miary. Podczas nieobecności królewicza zamek podupadł. Tak widzieli go podróżujący przez Oławę⁷⁶. Jakub podjął próbę rewaloryzacji obiektów zamkowych w roku 1727, ale zapadu wystarczyło mu tylko na około 3 lata⁷⁷. Po wyjeździe Jakuba z Oławy i po okresie intensywnej i niegodnej eksploatacji obiektu, zapomniano o nim i tym samym spowodowano jego naturalną degradację⁷⁸.

Podsumowanie

Działalność Sobieskich na Śląsku habsburskim na przełomie wieków była szeroka i wielostronna, co przedstawiono, korzystając z zasobów archiwalnych oraz własnych badań technicznych i architektonicznych. Skutkowała ona nobliwym zachowaniem Sobieskich, kosztownym, ale i kulturotwórczym, co z kolei stało się przyczynkiem do rozwoju kulturalnego Śląska oraz do wzrostu świadomości kulturowej i narodowej ludności. Mecenat kulturowy wychodził naprzeciw ich immanentnym potrzebom w tym zakresie, miał też charakter pragmatyczny – typowo szlachecki. Wyraźny brak korzyści finansowych świadczy o pewnej formie altruizmu, ale i niezaradności politycznej, zaznaczonych w poczynaniach rodziny. Królewicz Jakub wyróżniał się na tle innych członków rodziny; mimo popełnionych przez niego błędów należy jednak zauważyć te pozytywy, które zachowały się w rodzie Sobieskich, cechy takie, jak: odwaga, hojność, osobista kultura, tolerancja, wytrwałość, religijność i z pewnością siła charakteru oraz patriotyzm.

⁷⁶ F. Wolański, *Oława w polskich kompendiach geograficznych i relacjach podróżniczych w XVIII wieku*, [w:] *800 lat historii Oławy*, Wrocław 2010.

⁷⁷ Restauracja zamkowej kaplicy w 1727 r.; Acta des Magistrats zu Ohlau betreffend Act Camera von der Restauration der Ohlauschen Kathol. Schloss Kapelle, 1727, Archiwum Państwowe we Wrocławiu, nr 2857. W dokumencie tym istnieje oryginalny projekt konstrukcyjny realizacji budowlanej kaplicy.

⁷⁸ Das Piastenschloss..., passim; K. Bimler, *Die schlesische Renaissanceplastik*, Breslau 1934, s. 34–88; zob. J. Karyś, *Ekspertyza budowlana...*, s. 21. W 1744 r. lazaret, później piekarnia polowa, w 1829 r. browar.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Państwowe we Wrocławiu:

Korespondencja biskupa Franciszka Ludwika z lat 1683–1732. Zespół biskupstwo wrocławskie, sygn. 77.

Karolina ks. Piastówna, Listy, Dz. XXIX, F.135, sygn. 110a.

Kronika zakonu dominikanów we Wrocławiu, sygn. 64.

Inwentarz księstwa wrocławskiego, lata 1261–1811, sygn. 1/I.

Księstwo brzeskie 1510–1890, sygn. 2/I.

Archiwum biskupstwa wrocławskiego z lat 1420–1863, sygn. 64/I.

Inwentarz magistratu miasta Oławy z lat 1572–1942, sygn. 466/I.

Testament des Prinzen Jacob Ludwig v. Polen, 1695, 1696, 1703 und 1730, sygn. 2714.

Correspondenz des capitels 1588–1770, sygn. 226.

Modły o oddalenie niebezpieczeństwa tureckiego z 1683 roku, sygn. 384.

Acta des Magistrats zu Ohlaubetreffend Polnische Kirchen Raytung bey der Stadt Ohlau, 1714, sygn. 2846.

Acta des Magistrats zu Ohlaubetreffend Act Camera von der Restauration der Ohlauschen Kathol. Schloss Kapelle, 1727, sygn. 2857.

Polnische Kirchen Rayttung bey der Stadt Ohlau, 1707, sygn. 2933.

Sąd obwodowy (Amtsgerichte) w Oławie, lata 1693–1943, Schöpenbuch von PolnischSteine, sygn. 371.

Archiwum archidiecezjalne we Wrocławiu:

Liber Baptistorium Ecclesiae Ohlaviensis, sygn. 499 a-c.

Biblioteka Ossolineum we Wrocławiu:

Chlebowski K., Listy do Jakuba Ludwika Sobieskiego, sygn. 5797/III.

Działy majątkowe królewiczów Sobieskich z roku 1698, sygn. 12039/II.

Plenipotencja królewicza Jakuba spowiednikowi swemu Kietten Brygillanowi, sygn. 271/II.

Jakub Ludwik Sobieski, Listy do Karola Stanisława Radziwiłła, sygn. 1622/II.

Jakub Ludwik Sobieski, Testamenty z roku 1695, 1730, sygn. 3802/II.

Wiersze królewiczowej Jmci Klementyny Sobieskiej, sygn. 249/II, k. 59.

Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu:

Das Piastenschloss zu Ohlau, sygn. 750.

Źródła drukowane

Borącz S., *Pamiętki miasta Żółkwi*, Lwów 1852.

Grzegorzewska S., *Pamiętnik o Marii Wesslównie królewiczowej Konstantynowej Sobieskiej*, [b.m.w.], 1886.

Hencel Z.A., *Listy Sobieskich*, Kraków 1860.

Jarochoński K., *Porwanie Jakuba i Konstantego Sobieskich przez Augusta II. Opowiadania i studia historyczne*, Poznań 1869.

Mongrillon M. de, *Pamiętnik sekretarza ambasady francuskiej w Polsce pod koniec panowania Jana III oraz w bezkrólewiu i wolnej elekcji po jego zgonie (1694–1698)*, tłum. i wyd. Ł. Częścik, Wrocław 1983. 85.

Opracowania

Barycz H., *Rzecz o studiach w Krakowie dwóch generacji Sobieskich*, Tow. Mił. Historii i Zabytków Krakowa, nr 124, Kraków 1984.

- Bimler K., *Die schlesische Renaissanceplastik*, Breslau, 1934.
- Chądzyński W., *Tajemnice wrocławskiej katedry*, Wrocław 2013.
- Dzieduszycki W., *Listy o muzyce*, „Odra”, nr 6, Wrocław 1977.
- Dziurla H., *Aula Leopoldina Universitatis Wratislaviensis*, Wrocław 1993.
- Fost de Battaglia, *Jan Sobieski król Polski*, Warszawa 1983.
- Gałwiazek T., Jakubowicz Z., *Nad Odrą i Olawą*, Wrocław 2012.
- Gierowski J.A i inni, *Historia Śląska od końca XVI w. do 1763 roku*, cz. III, Wrocław – Warszawa 1970.
- Gierowski J.A., *Kandydatura Sobieskich do tronu polskiego w czasie wielkiej wojny północnej*, „Sobótka” 1980, nr 2.
- Jastrzębska E., *Maria Kazimiera Sobieska wobec kandydatury syna Jakuba podczas bezkrólewia w świetle depesz ambasadora Polignaca (1696–1697)*, „Sobótka” 1980, nr 2.
- Karyś J., *Sobiescy na Śląsku i ich wpływ na kulturę śląską*, Kraków 2014.
- Kołodziej R., *Uwagi o małżeństwie Jakuba Ludwika Sobieskiego*, [w:] *800 lat historii Olawy*, Wrocław 2010.
- Komorowska M., *Opera w dawnym Wrocławiu*, „Ruch Muzyczny” 2009, nr 12–14.
- Krupiński K., *Dzieci króla Jana III Sobieskiego*, „Mówią Wieki” 1978, nr 1.
- Krzemień M.P., *Księżę Jerzy IV Wilhelm i jego Zakon Kawalerów Orderu Złotego Jelenia*, Kraków 2011.
- Kulak T., *Wrocław*, Wrocław 1997.
- Libiszowska Z., *Ród Sobieskich w Europie po śmierci Jana III*, „Sobótka” 1980, nr 2.
- Loret M., *Życie polskie w Rzymie w XVIII wieku*, [b.m.r.w.].
- Mandziuk J., *Historia kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 2, Wrocław 1964.
- Markiewicz M., *Historia Polski*, Kraków 2002.
- Matwijowski K., *Uroczystości, obchody i widowiska w barokowym Wrocławiu*, Wrocław 1969.
- Matwijowski K., *Ludzie Olawy. Studia, szkice i materiały*, Historia XCI, Wrocław 1992.
- Nieckula F., Domagała J., *Język polski na Dolnym Śląsku w źródłach pisanych i drukowanych*, Wrocław 1979.
- Orszulik S., *Polemika wokół kandydatury Sobieskich do korony w okresie bezkrólewia 1696/1697*, „Sobótka” 1980, R. 35, nr 2.
- Piawski K., *Królewicz Jakób Sobieski w Olawie*, Kraków 1939.
- Piawski K., *Pomysł odzyskania Śląska za Jana III*, Katowice 1938.
- Roszkowska W., *Z tradycji Sobieskich na Śląsku. Opera włoska we Wrocławiu (1725–1734)*, „Studia Śląskie”, t. 10, Opole 1966.
- Roszkowska W., *Diariusz życia teatralnego na dworze Jana III*, „Pamiętnik Teatralny” 1969, R. 18, z. 4.
- Roszkowska W., *Mecenat królewicza Aleksandra – teatr Armonie Calidio*, „Sobótka” 1980, R. 35, nr 2.
- Roszkowska W., *Olawa królewiczów Sobieskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984.
- Roszkowska W., *Konstanty Sobieski królewicz polski*, *Studia z dziejów epoki Jana III Sobieskiego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 726, Historia XLVII, Wrocław 1984.
- Rusiński W., *Zarys historii gospodarczej powszechnej. Czasy nowożytne i najnowsze (1500–1949)*, Warszawa 1986.
- Sarnecki K., *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego. Diariusz i relacje z lat 1691–1696*, Wrocław 1958.
- Schönwalder R.J., *Geschichte der Stadt und des Fürstenthums Brieg*, Brieg 1850.
- Skrzypietz A., *Olawa w życiu królewicza Jakuba Ludwika Sobieskiego*, [w:] *800 lat historii Olawy*, Wrocław 2010.
- Skrzypietz A., *Królewscy synowie – Jakub, Aleksander i Konstanty Sobiescy*, Katowice 2011.
- Skrzypietz A., *Rozkwit i upadek rodu Sobieskich*, Warszawa 2014.
- Starzyński J., *Dwór artystyczny Jana III*, „Życie Sztuki” 1934.
- Trajdos T., *Fundacje kościelne Sobieskich*, „Mówią Wieki” 1984, nr 4.

- Trajdos T., *Żółkiew – ulubiona rezydencja Sobieskich*, „Mówią Wieki” 1980, nr 2.
- Ujma M., *Pomiędzy zastawem oławskim a dziedzictwem żółkiewskim. Kontakty polsko-śląskie za rządów pana Oławy, królewicza Jakuba Ludwika Sobieskiego*, [w:] *800 lat historii Oławy*, Wrocław 2010.
- Węgrzyn-Klisowska W., *Barokowy teatr operowy we Wrocławiu, 1725–1734*, Wrocław 2006.
- Wolański F., *Oława w polskich kompendiach geograficznych i relacjach podróżniczych w XVIII wieku*, [w:] *800 lat historii Oławy*, Wrocław 2010.
- Dolny Śląsk, monografia historyczna*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 2006.
- Druki brzeskie w języku polskim. XVII – I. poł. XX w.*, Muzeum Piastów Śląskich, Brzeg 2012.
- Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska*, red. Z. Kłodnicki, Wrocław 1996.
- Gdzie jest archiwum Sobieskich*, „Polityka” 1983.
- Historia Śląska*, red. W. Czapliński, Wrocław 2002.
- Mapy Wrocławia i Oławy z 1940 r. i 2010 r.
- Studia z dziejów epoki Jana III Sobieskiego*, red. K. Matwijowski, Wrocław 1984.
- Studia z przeszłości Oławy*, red. K. Matwijowski, *Prace Historyczne*, t. XI, Wrocław 1994.
- Ziemia Oławska, od średniowiecza do współczesności*, red. T. Gałwiazek, Toruń 2013.

Prace ekspertyzowe

- Karyś J., *Ekspertyza budowlana i mykologiczno-budowlana pałacu Sobieskich w Oławie*, PSMB, Wrocław 1996.
- Karyś J., *Ekspertyza wilgotnościowa i mykologiczno-budowlana kaplicy elektorskiej w katedrze wrocławskiej*, PSMB, Wrocław 1999.
- Karyś J., *Ekspertyza w zakresie fizyki budowli, dotycząca trwałości kaplicy bł. Czesława Odrowąża w kościele św. Wojciecha we Wrocławiu*, PSMB, Wrocław 2010.
- Karyś J., *Fundacja pokrywy chrzcielnej w kolegiacie żółkiewskiej przez PSMB – Polskie Stowarzyszenie Mykologów Budownictwa*, Wrocław 1998. Matkowski Z., Magott C., *Ocena stanu zawilgocenia przegród budowlanych w kaplicy bł. Czesława Odrowąża*, PSMB, Wrocław 2012.

The Sons of Jan III Sobieski in Silesia of Habsburgs

Summary

Towards the end of the 17th century, the sons of king Jan III Sobieski came to Silesia where at that time the Habsburgs wielded power. The life preparation of the Sobieski family predisposed them to take interest in culture, including Silesian, both high and popular. Each of the Sobieski brothers chose a slightly different field of culture in which he tried to specialise. Jakub dealt with the revalorization of rich buildings. He also dealt with collecting and building up family collections. The younger brother, Aleksander contributed to the music culture – composing works as well as through patronage over orchestras and virtuosos. The youngest Konstanty Sobieski supported the Baroque Italian opera, which he brought to Wrocław in the 1820s. He also sponsored many painters, decorators and wood-carvers, especially of Eastern provenance. The bishop of Wrocław Franciszek Ludwik Neuburg supported them in those undertakings. The Sobieski family made a significant contribution to the culture of the Silesia of Habsburgs. In the sphere of the culture, the descendants of Jan III Sobieski fulfilled their father's hope, although they did not accomplish any political successes.

Keywords: Jan III Sobieski, descendants, Silesia, culture.

Słowa kluczowe: Jan III Sobieski, potomkowie, Śląsk, kultura.